

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

שבועות ופרשת נשא, תשס"ו
מספר 655מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סיפור מותו של דוד המלך בתלמוד הבבלי ובמדרש רות רבה

על-פי המסורת מת דוד המלך בחג השבועות, כידוע. סיפור מותו מופיע בשתי גרסאות שונות, בתלמוד הבבלי ובמדרש הארץ-ישראלי רות רבה. להלן ננסה להסביר את ההבדלים שבין הגרסאות לאור המגמות השונות של המספרים.

בתלמוד הבבלי מובא הסיפור במסכת שבת, במסגרת דרשתו של ר' תנחומא בר אבא.¹ ר' תנחומא נשאל האם מותר לכבות את הנר בשבת על מנת להקל על חולה משום פיקוח נפש. הוא מנצל את השאלה, ופותח בדרשה העוסקת בשאלת ערכם של החיים והיחס למתים. אחד הפסוקים שר' תנחומא דורש הוא הפסוק מקהלת: "כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת" (ט:ד), והסיפור על מות דוד בא במסגרת דרשה זו. הסיפור מורכב משני חלקים: החלק הראשון הוא דו-שיח בין ה' לדוד בנקודת זמן לא ידועה, שבמהלכו מנסה דוד לדלות מהקב"ה פרטים על יום מותו. החלק השני הוא סיפור מותו של דוד והתנהגות שלמה לאחר מות אביו. עיקר ענייננו יהיה בחלק זה (בבלי שבת ל ע"א-ע"ב, מתורגם לעברית ומבואר):

כל יום השבת היה יושב (דוד) ולומד כל היום. ביום שהיה צריך למות בא מלאך המוות אליו ולא היה יכול לו (להרגו), שלא פסק פיו (של דוד) מלימודו. אמר (מלאך המוות) מה אעשה לו? היה לו (לדוד) גן מאחורי ביתו, בא מלאך המוות והרעיש בין האילנות, יצא (דוד) לראות. כאשר ירד במדרגות (לגן) נפלה מדרגה תחתיו, השתק ונחה נפשו.²

שלח שלמה לבית המדרש: אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה? שלחו לו: חתוך נבלה והנח לפני הכלבים, ואביך - הנח עליו כיכר או תינוק וטלטלו. ולא יפה אמר שלמה 'כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת'?

מהפסוק בקהלת משתמע כי לאריה מת ערך נמוך מזה של כלב חי, והסיפור על מות דוד בא לאשש את דברי הפסוק. דוד מתואר כתלמיד חכם שאינו פוסק מלימודו, אך למרות גדולתו, לאחר מותו הוא בבחינת אריה מת שהכלבים חשובים ממנו. אישור לטענה זו מצוי בהלכות שבת האוסרות על טיפול באדם מת, שכן לאחר שיצאה נשמתו כבר אינו בגדר אדם אלא הוא ככלי אין חפץ בו.³

חכמי הסנהדרין יושבים בבית המדרש ואליהם מפנה שלמה את שאלתו ההלכתית: כיצד עליו לנהוג בגופת אביו כאשר יש חשש שהכלבים הרעבים יפגעו בה. שלמה שואל תחילה על אביו המת, הקרוב ללבו, ולאחר מכן על הכלבים. אך חכמי הסנהדרין משיבים לו תחילה מה יעשה לכלבים ורק לאחר מכן מה יעשה בדוד, ובכך הם מדגישים את המסר שהכלבים החיים חשובים מדוד המת. גם התשובות נותנות עדיפות לכלבים על פני דוד; יש

¹ דיון נוסף על סיפור מותו של דוד במסגרת דרשת ר' תנחומא, ראו: Joseph Heinemann, "On Life and Death – Anatomy on a Rabbinic Sermon", *Scripta Hierosolymitana*, Vol. XXVII (27), Jerusalem 1978, pp. 52-65.

² התלמוד הבבלי מספר בכמה הזדמנויות על תלמידי חכמים שמלאך המוות אינו מצליח להמיתם משום שהם אינם פוסקים מלימוד התורה. ראו סיפור מותם של רבה בר נחמני ושל רב חסדא (בבא מציעא פו ע"א ומועד קטן כח ע"א). דיון נרחב על מוטיב זה שבסיפור ראו בעז שפיגל, "מדוע נענע מלאך המוות את האילנות בפטירת דוד המלך?", *שמעתין*, 150 (תשס"ג), עמ' 286-311.

³ רעיון זה עולה ממקור תנאי שנראה כי שימש בסיס לסיפור בבבלי, תוספתא שבת פ"ז הי"ט: "וכן היה ר' שמעון בן לעזר אומר: אפילו קטן בן יומו חי מחללין עליו את השבת ואפילו דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת. שכל זמן שאדם חי עוסק במצות לפיכך מחללין עליו את השבת. מת בטל מן המצות לפיכך אין מחללין עליו את השבת."

לדאוג להאכלת הכלבים, ולשם כך מותר לחתוך נבלה בשבת.⁴ את הגופה, לעומת זאת, מותר לטלטל רק בתנאי שהופכים אותה לכלי המסייע לטלטל דבר אחר שיש בו צורך.⁵ כך, מסדר התשובות ומהפסיקה עצמה מתבררים דברי הפסוק על הכלב החי העולה בערכו על האריה המת.

לסיכום הסיפור בבבלי, לאדם חי יש יתרון על המת, שכן הוא יכול לעסוק בלימוד תורה וקיום מצוות. והסיפור על מות דוד בשבת מאפשר לבבלי להעביר מסר זה, שיסודו במקורות קדומים יותר (תוספתא, משנה ודיון הלכתי בגמרא).

לסיפור מותו של דוד בבבלי יש מקבילה במדרש הארץ-ישראלי רות רבה, עם כמה שינויים. לפנינו הקטע בסיפור העוסק בשלב שלאחר המוות (רות רבה, פרשה ג:ב, מתורגם לעברית):

ומת בעצרת שחל להיות בשבת, ועלתה הסנהדרין להראות לפני שלמה (לנחמו). אמר להם: להעביר אותו (את הגופה) ממקום (שמש) למקום (צל)? אמרו לו: ולא משנה היא: 'סכין ומדיחין ובלבד שלא יזוז אבר'. אמר: כלבים של בית אבא רעבים. אמרו לו: ולא משנה היא: 'מחתיכין את הדלועים לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים'. מה עשה? נטל בד ארוג ופרש עליו כדי שלא תרד השמש. ויש אומרים: לנשרים קרא ופרשו עליו כנפיהם כדי שלא תרד עליו השמש.

השינויים שבגרסת רות רבה הם: [א] המדרש הארץ-ישראלי אינו מספר על הדרך שבה מת דוד. [ב] בניגוד לבבלי הוא מציין שיום מותו של דוד הוא שבועות שחל בשבת.⁶ [ג] חברי הסנהדרין באים לנחם את שלמה, פרט שאינו מופיע בסיפור בבבלי. [ד] לעומת הבבלי, כאן הסנהדרין עונים תחילה לשאלת שלמה מה יעשה בגופת דוד. [ה] המדרש מביא משנה מפורשת (מסכת שבת פכ"ג מ"ה) שאין להזיז את הגופה. [ו] רק לאחר ששלמה מקבל את התשובה שאסור להזיז את הגופה, הוא מביע את חששו בדבר הכלבים הרעבים (תשובת הסנהדרין ביחס לכלבים זהה לזו שבבבלי). [ז] יש לסיפור סיום, והוא הפתרון שמצא שלמה להצל על הגופה מפני החמה מפני שהיא נותרה בחוץ.

לפי הבדלים אלה נראה כי בסיפור בבבלי ישנה נימה של זלזול בגופת דוד, נימה המבליטה את המסר בדבר יתרון החיים על המתים, ואילו ברות רבה נשמר כבודו של דוד גם לאחר מותו: הסנהדרין טורחים ובאים לחלוק לו כבוד, הם עונים תחילה לשאלה הנוגעת לגופתו של דוד, הם אינם מציעים שהגופה תשמש כבסיס לדבר אחר, הצעה שהיא בזיון למת, ולבסוף שלמה מוצא את הדרך הטבעית או הנסית להגן על גופת אביו מפני החמה.

כעת נותר לברר איזה מבין שני הסיפורים הוא המקורי ואיזהו המאוחר. נראה להציע כי הבבלי הוא המוקדם ורות רבה הוא המאוחר.⁷ במדרש הארץ-ישראלי ישנם שני רמזים לכך שהסיפור היה קשור לפסוק מקהלת "כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת", על-אף שאין הוא מוזכר במפורש: רמז ראשון - הכלבים אינם הכרחיים לסיפור המעשה, שהרי דאגתו הראשונה של שלמה היא להגן על הגופה מפני החמה, לא מפני הכלבים. גם לאחר שהוא דואג לכלבים עליו למצוא דרך לסוכך על הגופה מפני השמש. רמז שני - הדרשה הקודמת ברות רבה עוסקת במפורש בפסוק זה ושוללת אותו.⁸ האם סמיכות הדרשות והימצאות הפסוק מקהלת באחת מהן, היא מקרית? משמע מרמזים אלה שברקע הסיפור על מות דוד, גם ברות רבה וגם בבבלי, עמד הפסוק מקהלת ובכוונה הושמט ברות רבה. לאור זאת נראה כי המדרש הארץ-ישראלי הכיר את גרסתו המקורית של הסיפור, זו שבבבלי, אך הסתייג מהנימה המזלזלת בגופתו של דוד. הסתייגות זו היא שהביאה לעריכת הסיפור מחדש בשינויים שהוזכרו לעיל ותוך השמטת הפסוק מקהלת שאינו הולם עריכה זו.

ד"ר גלעד ששון

המחלקה לתלמוד, המרכז ללימודי יסוד ומכללת צפת

⁴ תשובה זו מבוססת על דברי המשנה במסכת שבת פכ"ד מ"ד: "מחתיכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים. רבי יהודה אומר: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן".

⁵ התשובה ביחס לדוד מבוססת על דברי רב עצמו בתלמוד הבבלי (שבת מג ע"ב): "איתמר, מת המוטל בחמה, רב יהודה אמר שמואל: הופכו ממטה למטה. רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב אמר: מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו".

⁶ רות רבה שומר על המסורת הארץ-ישראלית, שאין לה מקבילה בבבלי, לפיה דוד נפטר בשבועות: "אמר רבי יוסי בי רבי בון: דוד מת בעצרת והיו כל ישראל אונגין והקריבו למחר" (ירושלמי ביצה ב:ד וכן חגיגה ב:ג).

⁷ דיון בהשפעת מסורות בבליות על רות רבה ראו: יונה פרנקל, **מדרש ואגדה**, כרך ג', תל אביב תשנ"ז, עמ' 821-825.

⁸ רות רבה ג:ב (תרגום לעברית): "אדרינוס, שחיק עצמות, שאל את ר' יהושע בן חנניה, אמר לו: אני טוב ממש רבך. אמר לו: למה? אמר לו: שאני חי והוא מת, וכתוב 'כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת'".